

FILOSOFISCHE TROOSTKOFFER VOOR KINDEREN

SAMEN FILOSOFEREN OVER AFSCHEID, ROUW EN VERLIES

NeoParent

Odisee
DE CO-HOGESCHOOL

*“Bij alle vormen die afscheid aanneemt,
kun je verschillende emoties hebben:
boosheid, verdriet, vrolijkheid, angst.
Soms voel je dat allemaal tegelijk.
Dat is niet goed of fout. Maar het is wel
belangrijk om er met kinderen over te
praten, en afscheid nemen een beetje
te oefenen.”*

(Stine Jenssens)

1. INLEIDING

INLEIDING

Als kinderen geconfronteerd worden met een ernstige ziekte of het verlies van een broertje of zusje, zorgt dat vaak voor gevoelens van onzekerheid, schuldgevoel of angst. De vertrouwde omgeving van het kind verandert en deze nieuwe realiteit laat hen achter met veel vragen in hun hoofd.

Het is voor kinderen heel waardevol om hun verhaal te kunnen doen en te praten over de vragen die hen bezighouden. Gevoelens en twijfels kunnen uiten biedt troost en verbondenheid en vormt een belangrijk onderdeel in het rouwproces van een kind.

Deze troostkoffer werd ontwikkeld binnen het project Neoparent¹ van Odisee Hogeschool en ondersteunt volwassenen om met kinderen in gesprek te gaan over gevoelige existentiële thema's zoals rouw, verdriet en afscheid.

De troostkoffer bevat verschillende boeken, kinder verhalen en troostobjecten. De kinderboeken in de koffer gaan over rouw, verlies en afscheid en vormen een mooie aanzet om met kinderen te communiceren over deze thema's. Objecten zoals het troosthartje, het troostschrift en de troostkaars zijn extra hulpmiddelen en zorgen voor een veilige omgeving om een gesprek over gevoelige thema's mogelijk te maken.

Deze koffer kan gebruikt worden door ouders, familieleden, zorgverleners, leerkrachten of begeleiders uit de jeugdbeweging. De koffer is ontworpen als een aanvullende gespreksmethode voor de verschillende bestaande en mooie rouwkoffers in ziekenhuizen en van diverse organisaties.

¹ In het NeoParent project van Odisee Hogeschool werd een mobiele applicatie ontwikkeld ter ondersteuning van ouders tijdens de opname van hun baby op neonatologie. In één van de werkpakketten focussen we ons ook op broertjes en zusjes (brussen). Meer info: www.neoparent.be

2. INHOUD VAN DE TROOSTKOFFER

KINDERVERHALEN MET GESPREKSKAARTEN

Deze koffer bevat verschillende boeken voor kinderen vanaf 4 jaar over rouw, verdriet, ziekte, afscheid en dood.

De verhalen vormen een mooie aanleiding om een gesprek te voeren met kinderen over deze gevoelige thema's. Elk verhaal is voorzien van een **filosofische gesprekskaart** om het gesprek te ondersteunen. De voorkant van deze kaart bevat enkele filosofische vragen die aansluiten bij het verhaal. Op de achterzijde staan vragen voor de begeleider. De verdiepende vragen op de achterkant kunnen volwassenen helpen om diepgang in het gesprek te brengen.

Met deze verhalen kan men in verschillende contexten aan de slag (thuis, op school of in de zorgsector). Het gesprek kan zowel met één kind als met een groepje kinderen gevoerd worden.

Verhalen over afscheid, verlies en dood

- ♥ Een boom vol herinneringen
- ♥ Kikker en het vogeltje
- ♥ De vraag van eend
- ♥ Vos en goudvis

Verhalen over het verlies van een broertje of zusje

- ♥ Mijn kleine grote zus
- ♥ Ono, een bijzonder broertje
- ♥ Ik wil bij jou zijn

Voor sommige kinderen is het voldoende om naar een mooi en toepasselijk verhaal te luisteren. Het feit dat je dit samen met het kind doet, betekent dat er aandacht voor de gevoelens is en dat ze zich gehoord en begrepen kunnen voelen. Samen naar de prenten in het boek kijken, kan op zich ook herkenning en verdieping van de complexe gevoelens betekenen. Net zoals bij volwassenen, hebben niet alle kinderen nood aan expliciteren en benoemen, maar het feit dat er aandacht en ruimte is, kan al troost bieden op zich.

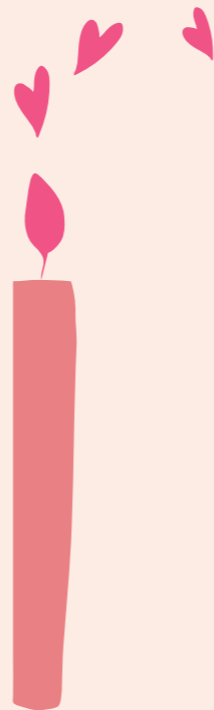
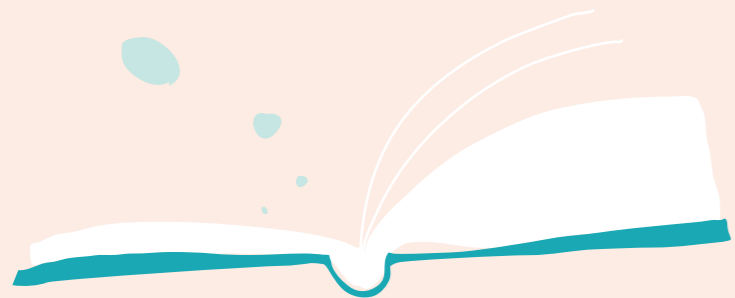

FILOSOFISCHE KINDERBOEKEN

OVER AFSCHEID EN GEVOELENS

'Wat voel ik' van Oscar Brenifier is een boek vol vragen van en voor kinderen over gevoelens zoals liefde, boosheid of angst. Dit boek helpt volwassenen om samen met kinderen te praten over gevoelens.

'Alles wat was, hoe ga je om met afscheid' van Stine Jensen bevat enkele mooie filosofische oefeningen en anekdotes en stimuleert kinderen om na te denken over verdriet, verandering en troost.

TROOSTKAARS

De kaars kan aangestoken worden tijdens de gesprekken. Dit zorgt voor een sfeer van warmte en verbondenheid en geeft het gesprek een ritueel karakter.

TROOSTSCHRIFT

In het troostschrift kunnen vragen en gedachten neerschreven worden. In dit schriftje kunnen zowel de kinderen als de volwassene hun vragen noteren. Over deze vragen kan je samen praten op een moment dat goed en veilig voelt voor iedereen.

Het is echter niet altijd eenvoudig voor jonge kinderen om de juiste woorden te vinden voor complexe gevoelens zoals rouw of verdriet. In het schrift kunnen ook tekeningen gemaakt worden of prenten gekleefd worden. Deze 'beelden' kunnen ook gelezen worden en kunnen op een later moment het vertrekpunt vormen voor een nieuw gesprek.

TROOSTHARTJE

Het hartje bevat een extra gleufje waarin het kind geheimen, wensen en herinneringen voor het zieke of overleden broertje of zusje kan stoppen.

EXTRA TROOSTOBJECTEN

Men kan deze koffer zelf aanvullen met extra troostobjecten zoals bijvoorbeeld een zorgvriendje of droomdeurtje. In het zorgvriendje kan men net zoals in het troosthartje briefjes of herinneringen achterlaten. Het droomdeurtje bevat een brievenbus met een sleutel om droompost te verzenden.

Men kan ook 'praatpapier' aan de koffer toevoegen. Dit zijn grote lege vellen papier waarop kinderen hun gedachten en gevoelens kunnen tekenen. De tekeningen en gedachten van de kinderen kunnen als aanleiding gebruikt worden om een klasgesprek te voeren.

3. FILOSOFEREN MET KINDEREN OVER ROUW, VERLIES EN AFSCHIED

FILOSOFEREN

*'Toen Anna dood was, stelde ik
hele rare vragen aan mijn zus.'*

In deze handleiding wordt kort uitgelegd wat filosoferen met kinderen is en hoe je als volwassene een filosofisch gesprek met kinderen voert over gevoelige thema's.

3.1 WAT IS FILOSOFEREN MET KINDEREN?

Voor kinderen is de wereld en de vele ervaringen die ze meemaken nog relatief 'nieuw' en ongekend. Kinderen ervaren veel zaken voor de eerste keer en verwonderen zich over dingen die voor ons volwassenen vanzelfsprekend lijken. Deze verwondering uit zich vaak in filosofische vragen.

Op vragen zoals 'Waarom hebben mensen verdriet?', 'Waarom bestaat pijn?' of 'Wat betekent 'missen'', bestaat geen éénduidig antwoord. Deze vragen bieden echter wel een mooie opening om samen met het kind op onderzoek te gaan.

Filosoferen is een gespreksmethode waarin samen nagedacht wordt over een levensvraag. De volwassene die het gesprek leidt, help het kind om de eigen gedachten verder te verkennen door vragen te stellen.

Deze methode is ontworpen door de Amerikaanse professor Matthew Lipman. Voor Lipman betekent filosoferen 'critical, creative and caring thinking'. Naast denkvaardigheden ontwikkelen kinderen tijdens het filosoferen ook hun sociale en morele vaardigheden. Ze leren uiten wat ze werkelijk denken en leren hoe ze hun gedachten zelfstandig kunnen onderzoeken.

3.2 WAAROM DEZE GESPRESMETHODE?

Samen nadenken over grote thema's zoals 'leven en dood', 'geluk', 'verdriet', 'afscheid', 'ziekte' of 'toekomst' is belangrijk voor onze persoonlijke ontwikkeling als mens. We komen allemaal in aanraking met pijn en lijden en in elk leven moeten bepalende keuzes gemaakt worden. Helaas hebben we niet alles in de hand en is geen enkel leven helemaal voorspelbaar.

Maar we kunnen wel leren omgaan met onzekerheden en onverwachte gebeurtenissen die ons leven in een ander perspectief plaatsen. Net daarin ligt de kracht van de filosofische gesprekken met kinderen. De inzichten uit deze gesprekken creëren nieuwe openingen om naar datzelfde leven te kijken en geeft ons veerkracht om met onzekerheden om te gaan.

Onderzoek toont ons ook dat filosofische gesprekken met kinderen hen leert om verschillende emoties te benoemen, met emoties om te gaan, gedachten met gevoelens te verbinden en samen met anderen hun gevoelens te verkennen. Al filosoferend leren kinderen zoeken naar begrip en betekenis over existentiële vragen waarop geen eenduidig antwoord is.²

² Galle, G., "Een overzicht van de effecten van het filosoferen met kinderen en jongeren," Tijdschrift voor Filosofie, vol. 82, no. 3, 2020.

3.3. FILOSOFEREN, HOE DOE JE DAT?

Een filosofisch gesprek kan plaatsvinden met een groepje kinderen of individueel met één kind. Tijdens het gesprek geeft de volwassene zelf geen antwoorden, maar stelt vragen. Op deze manier wordt een vrije ruimte gecreëerd om de gedachten van het kind te onderzoeken.

Deze verdiepende vragen helpen de begeleider tijdens het gesprek:

Wat bedoel je met...?

Is dat altijd zo?

Is dat zo voor iedereen?

Waarom denk je dat?

Waar komt deze gedachte vandaan?

Kan je een voorbeeld geven?

Wie denkt iets anders?

De nadruk ligt niet op het vinden van juiste antwoorden, maar op samen verkennen van mogelijkheden. Dit wordt door kinderen als erg leuk en bevrijdend ervaren. Ze worden niet gecorrigeerd, maar worden ondersteund om hun eigen denkwereld te onderzoeken. Als dit soort gesprekken met een groepje kinderen wordt gevoerd, krijgen ze niet enkel inzicht in hun eigen denkprocessen, maar ontdekken ze ook wat en hoe anderen echt over zichzelf en de wereld denken.

Een filosofisch gesprek begint altijd met een aanleiding. De aanleiding kan een ervaring, een voorwerp, een verhaal, of kunstwerk zijn. Uit deze aanleiding volgt dan een filosofische vraag van waaruit het gesprek kan starten. Soms gebeurt het ook dat kinderen spontaan een vraag stellen. Dan is het goed om even te polsen waar de vraag vandaan komt, vooraleer het gesprek te starten.

Na een filosofisch gesprek hebben kinderen soms behoefte aan beweging, spel of actie. Het kan ook zinvol zijn om af te sluiten met een creatieve opdracht zoals het samen maken van een herinneringsboom.

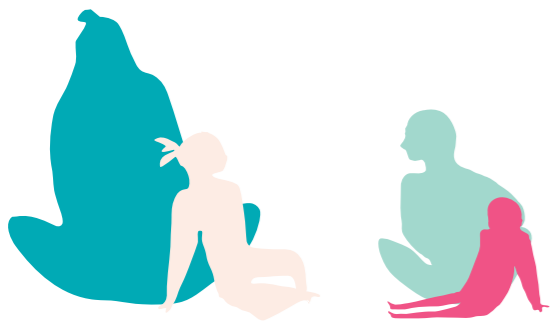
VOORBEELD

Op de blog van Levensles van Mercedes vind men een mooi voorbeeld van een filosofisch gesprek met kinderen over rouw en verlies in de klas.

Link https://www.levenslesvanmercedes.com/blog-niet-monddood/622784_in-de-klas

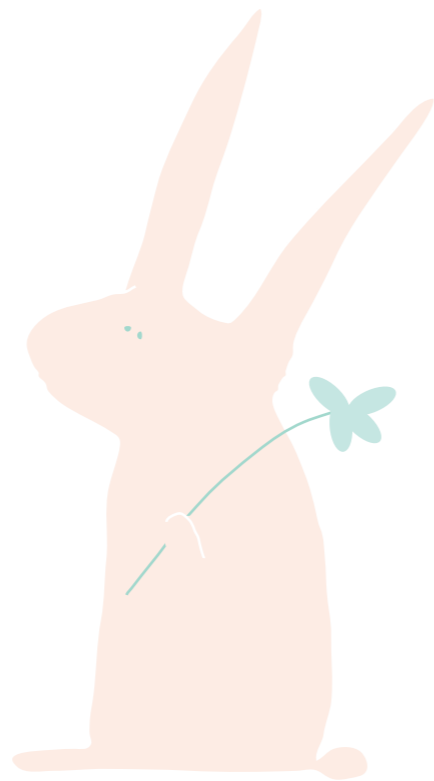
TIPS

- ▮ Filosoferen is diep nadenken. Het gesprek hoeft **niet te lang** te duren, zeker niet de eerste keer. De **troostkaars** kan hierbij helpen. Het kind kan de kaars uitblazen als de 'gedachten' op zijn of als hij/zij wil afronden.
- ▮ Probeer **gevoelige thema's niet te vermijden**. Als een kind spontaan een vraag stelt over ziekte of dood, wijst dit op een behoefte om hierover te praten.
- ▮ Het is belangrijk om een **rustige en veilige plaats** te zoeken waar kinderen hun intieme gevoelens kunnen delen. De kaars kan ook helpen om een sfeer van warmte en zorg te stimuleren.
- ▮ Wandelen in een rustig stuk **natuur** kan ook stimulerend zijn voor een goed gesprek.
- ▮ Probeer **niet te oordelen, maar stel vragen**. De nadruk ligt niet op juist of fout. Kinderen met faalangst of onzekerheid bloeien vaak open tijdens deze gesprekken, omdat ze kunnen zeggen wat ze werkelijk denken.
- ▮ Maak gebruik van het **troostschrift**. Daarin kunnen kinderen vragen noteren die blijven liggen na een gesprek. Deze vragen kunnen op een later tijdstip besproken worden.
- ▮ Ook het **tijdstip** is belangrijk. Niet elk kind wil of kan op elk moment praten over gevoelige thema's. Je kan vragen parkeren in het troostschrift voor een later moment.

3.4. AANSLUITING BIJ DE ONDERWIJSDOELLEN

Filosoferen als klasactiviteit over rouw en verlies sluit ook nauw aan bij verschillende onderwijsdoelen van kleuter- en lager onderwijs. Binnen het onderwijsdoel 'mens en maatschappij' kan het bv. een plaats krijgen binnen de ontwikkelingsdoelen 'ik en mezelf' en 'ik en de ander' uit het onderdeel 'mens'. Binnen lager onderwijs wordt filosoferen over rouw en verlies ook vaak geïntegreerd binnen levensbeschouwelijke vakken.

4

4. EXTRA

EXTRA

4.1. ROUWKOFFERS

Zowel verschillende ziekenhuizen als verenigingen beschikken reeds over rouwkoffers voor broertjes of zusjes (brussen) van een overleden kindje. Deze filosofische troostkoffer zien we als een aanvulling op de rouwkoffers die al bestaan.

4.2. LEESTIPS : BOEKEN OVER FILOSOFEREN MET KINDEREN

- **Socrates op de speelplaats.**
Filosoferen met kinderen in de praktijk
(Richard Anthone en Freddy Mortier)
- **Sprookjes en filookjes.**
Filosoferen over sprookjes
(Eef Cornelissen en Isabelle Desegher)
- **Klein maar dapper.**
Filosoferen met jonge kinderen
(Berrie Heesen)
- **Willen planten ook baby's?**
(Gareth Matthews)
- **Filosoferen met kinderen.**
(Thecla Rondhuis)

4.3. KINDERBOEK OVER VROEGGEBORTE EN ZIEKENHUISOPNAME VAN EEN BROERTJE

'Vroeger dan verwacht' van An Swerts is een boek voor kinderen vanaf 4 jaar over een jongen wiens broertje te vroeg geboren wordt. Het verhaal volgt de ziekenhuisopname van het broertje van Ben. Achteraan het boek staat ook nuttige informatie voor ouders en leerkrachten die meer willen weten over vroeggeboorte en de gevoelens die dit bij een broertjes of zusjes kan oproepen.

4.3. DANKWOORD

Hartelijk dank aan de partnerorganisaties en experts uit het werkveld voor de waardevolle tips en ondersteuning bij de ontwikkeling van deze koffer. Dank aan Berrefonds vzw, WVOC, vzw Kleine Held, UZGent, UZBrussel, UZA Koningin Mathilde Moeder en Kindcentrum, ZOL Genk, AZ Sint Blasius, GZA ziekenhuizen Campus Sint-Augustinus, De levensles van Mercedes, Ingrid Antheunis, Ilse Daems en Lucas vzw.

Concept & uitwerking

Eef Cornelissen

www.odisee.be/nl/onderzoeksgroep-onderwijs-kern-exploratio

Inge Tency

www.neoparent.be

Vormgeving

Ruth Van Wichelen

